

УДК 811.161.2+81'342/344]+38

Українець Л. Ф.

КОНОТАЦІЯ ФОНЕТИЧНИХ ОДИНИЦЬ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ ЕЛЕМЕНТ ЛІНГВІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПОЕТИЧНОЇ МОВИ

А Розглянута фонетична конотація як невербальний код естетичних і емоційних пріоритетів українського поетичного дискурсу; обґрунтована важливість розуміння авторських інтенцій у відображенні мовної та концептуальної картини світу.

Ключові слова: конотація, вокальні й консонантні одиниці, українська поетична мова, лінгвістичний аналіз, художній образ.

Актуальність проблеми. Активне впровадження нових педагогічних технологій в Україні нині не може обійтися без інноваційних підходів у підготовці студентів майбутніх висококваліфікованих спеціалістів, інтелектуальний потенціал яких має стати запорукою їхньої конкурентоспроможності в освітньому та мас-медійному просторі. Рух сучасних мовознавчих студій у напрямку висвітлення функціональних властивостей одиниць основних і проміжних мовних рівнів виявив нагальну потребу в якісному переосмисленні шляхів ефективної актуалізації лінгвістичних знань і навичок, коли йдеться про вміння філологів-словесників і журналістів вільно володіти словом, відчувати, а головне реалізувати закладені в ньому інформаційні й емоційні доміанти. Саме тому аналіз поетичних текстів із погляду задоволення естетичних запитів соціуму є своєрідним вектором для окреслення стилістичного потенціалу лінгвістичних одиниць маркерів художньо досконалого мовлення та образного світобачення й світорозуміння як основи концептуальної і мовної картини світу. Невипадково у своїй теоретичній концепції поезики О. Потебня підкреслював гармонійний зв'язок художніх і суто побутових типів комунікації, оскільки був переконаний, що поезія живе там, де думають і говорять [11, с. 332].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лінгвостилістичні спостереження вітчизняних (С. Єрмоленко [3], І. Кочан [5], М. Крупа [6], І. Ковалик, Л. Мацько, М. Плющ [4], А. Оголевець [9], М. Леонова [8] та ін.) і зарубіжних (Н. Купіна [7], М. Панов [10], М. Шанський [12], Л. Щерба [13; 14], Р. Якобсон [15] та ін.) мовознавців містять системне обґрунтування наукової ефективності саме комплексного аналізу одиниць мовної організації поетичного тексту та їхньої ролі в моделюванні емоційних та естетичних планів змісту [15, с. 89]. І це логічно, адже «поетич-

ному твору <...> властиво все підпорядковувати творчому задуму поета, все робити не випадковим, а художньо доцільним» [10, с. 228]. Однак стилістичні параметри тексту зазвичай детермінують конкретні пріоритети в доборі вербальних засобів, що, взаємодіючи між собою, репрезентують «образ автора», тобто okazіонально сформовані ідейно-тематичні реалії семантико-прагматичної спрямованості художнього простору. І в цьому процесі породження емоційно-експресивного ефекту поетичної мови, крім номінативних і комунікативних одиниць, які акумулюють вербальний досвід людини й усього суспільства, винятково вагомими виявляються голосні й приголосні, оскільки вони здатні породжувати конотацію, що об'єктивує мовлення в конкретному комунікативному контексті чи ситуації як «один із головних <...> процесів мовленнєвої діяльності, який полягає у плануванні та реалізації мовлення у звуковій або графічній знаковій формі» [1, с. 86]. Механізми породження конотації лінгвостилістичної категорії не лише в україністиці, але й у славістиці та зарубіжному мовознавстві ще до кінця не вивчені, тому ця імпліцитна сутність нині перебуває в стані свого теоретичного обґрунтування, що, власне, й визначило актуальність її дослідження як інноваційного елемента лінгвістичного аналізу поетичного тексту.

У статті ми поставили *мету* простежити, як цей феномен лінгвокреативного мислення мотивує появу естетично довершеного художнього образу об'єктивної дійсності в процесі сприйняття конкретного поетичного дискурсу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Матеріалом для спостереження обрано звуковий лад поетичної мови українських художників слова ХХ–ХХІ ст. В асоціативному експерименті брали участь респонденти-україністи – студенти, магістранти, викладачі факультету філології та журналістики ПНПУ імені В. Г. Короленка віком

від 18 до 22 років. Спостереження проводилося груповим методом у спеціально відведений час (студенти I–II курсу), на практичних заняттях із курсу «Лінгвістичний аналіз тексту» (студенти IV курсу), на спецсемінарі (студенти V курсу), під час дискусій на лекціях із курсу «Актуальні проблеми сучасної лінгвістики» (магістранти) та індивідуально (викладачі кафедри української мови і кафедри української літератури). Загалом 180–182 респондентів було достатньо, щоб у рамках семантико-стилістичного аналізу об'єктивно «простежити поступове нарощення смислових відтінків слова в мікроконтекстах й описати весь смисловий обсяг та конотативні відтінки аналізованої одиниці» [4, с. 29].

Під фонетичною конотацією студенти й магістранти, як, зрештою, і викладачі розуміли додаткові прагматичні та семантичні відтінки, які виникають у поетичному тексті завдяки актуалізації звукових повторів. Ініційована вокальним і консонантним тлом, фонетична конотація в українській поетичній мові виявилася результатом асоціацій, що ґрунтуються на психічних, екстралінгвальних і соціальних чинниках. Експонуючи емоційно-естетичну парадигму осмислення мовної картини світу, фонетична конотація є психологічно вмотивованою фоносемантичною реальністю, конституційованою синестезією ↔ «синестемією» – поєднанням і транспортизацією одних відчуттів в інші за асоціацією, а також своєрідною кінемікою та стереотипізацією як звичкою пов'язувати певний звук з оцінкою ряду знаків, де він трапляється. При цьому фонетична конотація маніфестує яскраво виражені риси, необхідні для формування емоційного, експресивного, естетичного, прагматичного й навіть магічного характеру висловлювань.

Унаслідок системного спостереження поетичних зразків респонденти дійшли висновку, що фонетична конотація може мати передовсім *стилетвірний характер*:

<i>І вітер, що жене по руннім полі,</i>	<i>і гай, і водограй, і край на волі.</i>
<i>і дощ, що жне руді хмар руна в млі,</i>	<i>І сон на сіні й сонні лісу тіні,</i>
<i>і злотий усміх зір на синім тлі,</i>	<i>і смерк в руїні, і казки в країні,</i>
<i>і долі спів пшеничної в стодолі.</i>	<i>і чалі коні, і чвал баский по степі.</i>
<i>І виноград, і водоспад удолі,</i>	<i>І ґрунь, і рунь, і ватра у вертепі,</i>
<i>і сад, і дзвінкодзвонні солов'ї,</i>	<i>і гарний світ удень і серед ночі <...> (Б.-І. Антонич «І»)</i>
<i>і їх пісні, немов фона-ма «і»,</i>	

Результати загальної емоційної реакції респондентів підтвердили інтенційну виразність [і]-тональності, яка інтерпретує домінантний зміст поетичного дискурсу естетичною компонентою.

При цьому вони звернули увагу на зміщення естетичних пріоритетів, коли мова йде про хіба що про версифікаційну майстерність художника слова:

Лю

Льоль льоль

лієллі лієллі <...> (Гео Шкурупій «Ляля»).

Функціонально-стилістичне навантаження такого звукового континууму є результатом поетичних експериментів зі сполуками слів і фонетичними одиницями, які, на перший погляд, хоч і позбавлені реального змісту, однак завдяки артикуляційно-акустичним властивостям дієзного сонорного [лґ] формують так звані «приховані семи» (Р. Гінзбург) евфонічно виразного поетичного дискурсу. Асоціативно маркована фонетична синтагматика з домінувальною фоносемантою [лґ] виявляє тенденцію до сугестивної експресивності в поетичному дискурсі, основою якого слугувала консонантна тональність. У цьому випадку навіть звичайні граматичні форми суржикового типу в новому фонетичному вирішенні налаштовували респондентів на естетичні почуття саме завдяки фонетичним конотаціям, тоді як зміст поетичної мови викликав швидше негативні враження:

А там

ОлЕні, Олені

Небрті й неголені

Дивні створіння <...> (пісня групи «ТІК»).

Не менш активною й асоціативно мотивованою, на думку студентів, є фонетична конотація *звуконаслідувального характеру*:

І голосом дивним, похмурим,

як давній надтріснутий дзвін:

– Батурич, Батурич, Батурич! –

лунає мені навздогін (Л. Костенко «Я хочу на озеро Світязь»).

Розташовані симетрично за принципом вертикальної алітерації, носові сонорні в цій строфі створюють значно «розлогіший» ритм, оскільки горизонтально в кожному рядку домінує лише якийсь один артикуляційно-акустичний тип звукової ініціації: або [н], [н'], або [м]. Така перевага спочатку губного [м], а потім передньоязикових [н], [н'] зміщує акцентну криву ритму на користь збільшення тривалості звучання лише одного сонорного, завдяки чому на рівні підсвідомості з'являється враження розлогого звучання великого за розміром дзвону, голос якого лунає на віддалі.

Яскраві враження виникають у студентів – журналістів і філологів – від образної фонетичної конотації, що супроводжує естетично досконалий художній образ колісанки:

Мені щось тоскно серце тисне

Моєї мамі колісанка

Така стара і ніжна висне

І буде виснуть до світанку

І буде виснуть до світанку.

*І буде виснуть до світанку
Співучим спогадом нависне
Тиха й ніжна серце тисне
Моєї мамі колисанка*

Моєї мамі колисанка (М. Семенко «Мені щось тоскно серце тисне»).

Звукове тло філігранних повторів головних членів речення, поширених залежними словами, мотивує конотацію розміреного ритму-гойдання, монотонного й заспокійливого. Ідейний задум митця майстерно підкреслює звукове тло, створене повторюваними лексемами *тисне, висне* й фонетичними одиницями, серед яких превають глухі приголосні [с], [т] та їхні сполуки, що, власне, і стишують голос. Така звукова архітектура детермінує психологічні пріоритети актуалізації ліричної тональності як емоційної доміанти поетичного дискурсу. Студенти часто вдаються до моделювання фонетичної конотації у прагненні передати глибину своїх почуттів, і тоді за вишуканою евфонічною архітектурою визорує яскрава поетична індивідуальність:

Затісно. Затепло в сніги загортатись по вікна...

*Повіки прикрити... Й ці вікна закрити навіки...
Запізно... Засолодко снити... До весен...
До ранку...*

Засніжено... Ніжно... Закуто в кайданки...

Забуто... Затерто... Затерпко... Заметено слід...

Українець Л.Ф. Коннотация фонетических единиц как инновационный элемент лингвистического анализа поэтического языка.

Рассмотрена фонетическая коннотация как невербальный код эстетических и эмоциональных приоритетов украинского поэтического дискурса; обоснована важность понимания авторских интенций в отображении языковой и концептуальной картины мира.

Ключевые слова: коннотация, вокальные и консонантные единицы, украинский поэтический язык, лингвистический анализ, художественный образ.

Ukrainets L. F. Connotation of phonetic units as innovative element of poetic language's linguistic analysis.

The article deals with phonetic connotation as non-verbal code of aesthetic and emotional priorities of Ukrainian poetic discourse; the importance of understanding of author's intentions in reflection of linguistic and conceptual world's picture is grounded as well.

Key words: connotation, vocal and consonant units, Ukrainian poetic language, linguistic analysis, artistic image.

Мій човен і весла муровано в лід... (К. Левченко «Winter mood»).

Висновок. Отже, всі типи фонетичної конотації – стилетвірної, звуконаслідувальної та образної – здатні розвивати естетичні почуття і сприяти досягненню вершин у художньої майстерності.

Список використаних джерел

1. Бацевич, Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. – Київ : Академія, 2004. – 344 с.
2. Бюлер, К. Теория языка. Репрезентативная функция языка / Карл Бюлер / [пер. с нем. ; общ. ред. и коммент. Т. В. Булыгиной, вступ. ст. Т. В. Булыгиной и А. А. Леонтьева]. Москва : Прогресс, 1993. 528 с.
3. Ермоленко, С. Я. Під небом і сонцем. Пейзаж у творчості Панаса Мирного / Світлана Ермоленко // Рідний край : наук., публіцист., худ.-літ. альманах / [гол. ред. В. Пашченко]. – Полтава : АСМІ, 1999. – № 1. – С. 65–69.
4. Ковалик, І. І. Методика лінгвістичного аналізу тексту / І. І. Ковалик, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ. – Київ : Вища шк., 1984. – 120 с.
5. Кочан, І. М. Лінгвістичний аналіз тексту / І. М. Кочан. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Київ : Знання, 2008. – 423 с.
6. Крупа, М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту / Марія Крупа. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2005. – 416 с.
7. Купина, Н. А. Лингвистический анализ художественного текста / Н. А. Купина. – Москва : Просвещение, 1980. – 79 с.
8. Леонова, М. В. Лингвистический анализ поэзии И. Франка «Гімн» / М. В. Леонова // Українське мовознавство. 1984. Вип. 12. Київ : Вища шк., С. 98105.
9. Оголевець, А. Лінгвоестетичний аналіз вірша Т. Г. Шевченка «О люди! Люди небо-раки!» / А. Оголевець // Рідний край : наук., публіцист., художньо-літ. альманах / [гол. ред. В. Пашченко]. – Полтава : АСМІ, 2005. – № 2 (13). – С. 51–55.
10. Панов, М. В. Современный русский язык. Фонетика / М. В. Панов. – Москва : Высш. шк., 1979. – 256 с.
11. Потебня, А. А. Эстетика и поэтика / А. А. Потебня. – Москва : Искусство, 1976. – 613 с.
12. Шанский, Н. М. О лингвистическом анализе и комментировании художественного текста / Н. М. Шанский // Анализ художественного текста : [сб. ст.]. – Москва : Педагогика, 2008. – Вып. 1. – 306 с.
13. Щерба, Л. В. Опыт лингвистического толкования стихотворений : I. «Воспоминание» Пушкина / Л. В. Щерба // Избранные работы по русскому языку / Л. В. Щерба. – Москва : Аспект Пресс, 2007. – С. 26–44.
14. Щерба, Л. В. Опыт лингвистического толкования стихотворений : II. «Сосна» Лермонтова в сравнении с её немецким прототипом // Щерба Л. В. Избранные работы по русскому языку / Л. В. Щерба. – Москва : Аспект Пресс, 2007. – С. 97–109.
15. Якобсон, Р. Избранные работы / Роман Якобсон / [пер. с англ., нем., фр. ; сост. и общ. ред. В. А. Звегинцева, предисл. В. В. Иванова]. Москва : Прогресс, 1985. 456 с.

*Дата надходження
авторського оригіналу: 11.10.2015*